

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FLEMMING DAHL

ANDRÆ OG FORHOLDSTALS-
VALGMAADEN

I ANLEDNING AF 125-AARSDAGEN FOR C. G. ANDRÆ'S
FØDSEL DEN 14. OKTOBER 1812

SÆRTRYK AF
HISTORISKE MEDDELELSER OM STADEN KØBENHAVN
OG DENS BORGERE
TREDJE RÆKKE II
1937

IN MEMORIAM
PROFESSOR, DR. JURIS FRANTZ DAHL
* 25. OKTOBER 1869
† 21. DECEMBER 1937

ANDRÆ OG FORHOLDSTALSVALG- MAADEN.

I ANLEDNING AF 125-AARSDAGEN FOR C. G. ANDRÆ'S
FØDSEL DEN 14. OKTOBER 1812.

Af FLEMMING DAHL.

Der er Røre i det politisk interesserede København i Sen-
vinteren 1856! Kort efter Midnat Natten mellem den
27. og 28. Februar falder paa Amalienborg Dommen i den
første Rigsretssag i Danmark, imødeset med ualmindelig
Spænding. Med Stemmeligbed kendes for Ret, at Medlem-
merne af det afgaaede Ministerium *A. S. Ørsted* »bør for
den offentlige Anklagers Tiltale i denne Sag frie at være«. ¹⁾

Andendagen herefter, Lørdag den 1. Marts 1856, bliver
C. F. Hansen's Christiansborg Vidne til et lige saa sjældent
historisk Skuespil: For første Gang træder Monarkiets ny-
valgte Rigsraad, Fællesrepræsentationen for Kongeriget
Danmark og Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauen-
borg sammen paa Slottet. Alle Forberedelser er truffet til
at forlene Aabningsmødet med særlig Pomp og Festivitas.
I Folketingssalen er der foretaget en Række Forandringer,
hvorved den er »bragt i en saadan Stand, at den kan afgive
et passende Lokale for Monarkiets Repræsentation«. Salen
er smykket til Fest. De tre Søvløver fra Rosenborg holder
Vagt foran Tronstolen, hvorover den kongelige Hermelins-
kaabe ligger udbredt, medens en Taburet ved Tronens Side

er forbeholdt Arveprins *Frederik Ferdinand*. Af Rigsraadets 80 Medlemmer er de 63 til Stede, alle klædte i Galladrægt, de fleste i Uniform.²⁾

Kl. 12 begiver Kong *Frederik VII* sig i al sin Prægt gennem Slottets Gange til Mødesalen, ledsaget af sin Farbroder Arveprinsen, samtlige Medlemmer af Geheimstatsraadet — det nationalliberalt-konservative Ministerium *P. G. Bang* — og hele sit Hof.

Medens Rigsraaderne rejser sig for at hilse Hans Majestæt, overrækker Konseilspræsident Bang *Frederik VII Trontalen*, som Kongen, der synes stærkt grebet af Øjeblikkets Alvor, oplæser paa den smukkeste Maade, med kraftig Røst og sikker Betoning.

Gennem Trontalen aander Haabet om, at den nye Fællesforfatning af 2. Oktober 1855 maa formaa at tilvejebringe fuld Forsoning og et fredeligt Samliv mellem Dansk og Tysk: »Med Glæde see Vi om vor Throne Mænd fra alle Dele af Monarchiet. Kongens og Folkets Tillid har kaldet Eder til Samvirken for Fædrelandets Vel. Med Længsel have Vi gennem tunge Aar imødeset denne Dag. Med Haab og Fortrøstning hilse Vi nu i denne Forsamling Pantet paa den inderlige og faste Sammenknytning af alle Monarchiets forskjellige Dele. Det er denne, som skal styrke mod ydre Farer og betrygge Udviklingen af Landets rige Kræfter.«

Men gennem Ordene spores ogsaa, vagt og ubestemt, en uviss Angst for, hvad de kommende Aar vil bringe: »Dog vil denne Eders første Sammenkomst — om end kortvarig — være af høj Betydning; thi den vil afgive Vidnesbyrd om den Aand, som besjæler Rigsraadet. I skulle nu lægge den Grund, hvorpaa der i Fremtiden skal bygges. Til denne Eders Gjerning give Gud sin Velsignelse.«³⁾

Med disse Ord erklærer *Frederik VII* Rigsraadet for aabnet — alt for snart skal han erfare, af hvilken Aand det er besjælet! Fra Forsamlingen udbringes der nu et »Leve

Kongen!«, som besvares med et kraftigt nidobbelt Hurra, hvorefter Kongen tilligemed Arveprins Ferdinand og den samlede Hofetat forlader Salen.

Da indtager Præsidenten Konferensraad, Professor *J. N. Madvig* sit Sæde. Med faa Ord udbeder han sig Raadets Overbærenhed og Understøttelse ved Varetagelsen af Formandens ansvarsfulde Pligter, anmoder saa de to yngste Medlemmer af Forsamlingen om foreløbig at fungere som Sekretærer og skrider dernæst til Prøvelsen af Valgbrevene. For at undgaa ethvert »Tidstab« foreslaar han, at Rigsraadet nedsætter en »Komité«, bestaaende af det 1. Medlem af hver enkelt Valgklasse, med den tidligere Premierminister Grev *A. W. Moltke* i Spidsen. Men da Madvig nævner Overpræsident, Baron *Carl Scheel-Plessen's* Navn, protesterer den slesvig-holstenske Fører: Han ser sig ikke i Stand til at modtage dette Hvery, men han ønsker ikke nu at anføre Grunden til sin Vægning; i Tilfælde af, at Præsidenten vil opfordre ham dertil, skal han dog gerne udtale sig derom. Stilfærdigt replicerer *Madvig*, at dette ikke har noget at sige; Sagen er ikke saa vigtig, han kan gaa til den næste. Men Nr. 2, Grev *T. Reventlow-Jersbek*, slutter sig til *Scheel-Plessen*. Den tredje i Rækken, Købmand *T. Reincke*, svarer, at ifald det ikke er en Fordring, men blot et Spørgsmaal, henholder han sig til sine to ærede Kolleger. Med tilbageholdt Aandedræt følger Forsamlingen denne Obstruktion, den første af »Forpostfægtningerne« mellem Dansk og Tysk.⁴⁾ Da lyder fra Nr. 4, Boghandler *C. F. J. Pauly*, et befriende: »Ich bin bereit!«, og Udvalget kan omsider gaa i Gang med Prøvelsen af Valgbrevene.

Denne er snart tilendebragt, og Præsidenten opfordrer derefter Raadets Medlemmer til at udtale sig om Valgenes Gyldighed. Da springer en ny Bombe. Atter rejser *Scheel-Plessen* sig, denne Gang for at nedlægge Indsigelse mod Gyldigheden af sit eget Valg: Hverken han selv eller nogen anden af den holstenske Stænderforsamling valgt Rigsraad

kan anses for lovligt valgt. »Det er ikke Forsamlingen, som har sendt os, men en ubetydelig lille Fraktion, som vælger efter en meget besynderlig Valgmethode. Repræsentanterne er ikke valgte af selve disse Forsamlinger, men kun af enkelte Medlemmer af disse.«

Øjeblikkelig anmoder Finansminister *Andræ* om Ordet og tilbageviser kraftigt og klart dette uretfærdige slesvig-holstenske Angreb paa Valgloven som byggende paa en fuldstændig Miskendelse af Valgmaadens baade matematiske og menneskelige Retfærdighed. Dermed er Debatten i fuld Gang. Medens Udenrigsminister og holstensk Minister *L. N. Scheele*, over hvis Hoved Slesvig-Holstenerne især og til Stadighed udøser deres Had og Foragt, sætter et Modangreb ind mod sin værste Fjende, *Scheel-Plessen*, kommer *Reventlow-Jersbek*, *Reincke*, Godsejer *W. H. Rumohr* og *Tscherning*, der i Princippet maa give de holstenske Deputerede Ret, den tyske Oppositionsfører til Hjælp. Omvendt hævder ikke blot Amtmand *C. E. Rotwitt*, men endog *Andræ's* mangeaarige Modstander *Orla Lehmann* Retfærdigheden af Forholdstalsvalgmaaden og afviser det slesvig-holstenske Angreb paa denne.⁵⁾ En værdifuld Forbundsfele finder Regeringen i Advokat *L. C. Bargum*, 1848 en af Oprørsførerne, men nu loyal Tilhænger af Helstaten og Talsmand for Forsoningspolitikken, følgelig smædet af Slesvig-Holstenerne som »Renegat« og forfulgt med alle Midler. Ikke uden Virkning hævder *Bargum*, at hvis man anser de af den holstenske Stænderforsamling udsendte Delegerede for ulovligt valgte, saa maa dette ogsaa være Tilfældet med de af de øvrige Folkerepræsentationer valgte. *Scheel-Plessen* og *Reventlow-Jersbek* søger straks at opfangne Angrebet ved at gaa ind paa *Bargum's* Tankegang, men kommer efterhaanden ind paa mere, end de kan rede sig ud af. Til sidst dør da Diskussionen hen, hvori, som »Dagbladet« træffende skriver i sit Referat, »næsten alle Forsamlingens Capaciteter deeltog.« Imidlertid kan det

ikke være andet, end at hele Episoden, som Svar paa det i Trontalen udtalte Haab om Enighed og god Forstaaelse »i Samvirken til Fædrelandets Vel«, maa gøre et overordentlig pinligt Indtryk baade paa Rigsraaderne, der umiddelbart efter skal til Gallataffel hos Kongen, og paa Tilhørerne. *Andræ* og adskillige andre finder, at Slesvig-Holstenerne har »prostitueret sig«, og Kaptajn *C. Reich* føler sig frastødt af deres »særdeles ubehagelige Physiognomier«, medens Fru *Hansine Andræ* synes, »Reventlow-Jersbek seer ud som en ægte gammel Ridder, Scheel-Plessen derimod som en ubetydelig Jøde.« — —

Unægtelig gik Bølgerne højt i Hovedstaden ved Rigsraadets Aabning 1856, men værre skulde det blive. At skildre den fortsatte Kamp mellem Dansk og Tysk i og uden for Repræsentationen ligger dog ganske uden for Formaal og Ramme for nærværende Afhandling. Men denne, der fremkommer som en Mindeartikel i Anledning af 125-Aarsdagen for *C. G. Andræ's* Fødsel, den 14. Oktober 1812, er af Forfatteren ønsket indledet med et lille Situationsbillede, som viser, hvordan *Forholdstalsvalgmaaden* maatte staa for Skud, for at Angriberne gennem denne Straamand kunde tilføje selve Fællesforfatningen og Monarkiets Sammenhold et afgørende Slag.

Ogsaa inden for Danskernes egne Rækker har *Forholdstalsvalgmaaden* dog i Aarenes Løb været Genstand for fortsatte Angreb, hovedsagelig fra stadig samme politiske Hold, Partiet Venstre. Det er formentlig ogsaa kun inden for dette Parti, man i Nutiden kan tænke sig at opgive det uhyre Fremskridt, Indførelsen og Opretholdelsen af en retfærdig og ligelig Repræsentation dog uimodsigeligt har betegnet. Saaledes fremhævedes det fra alle Sider under Forhandlingerne i Københavns Borgerrepræsentations historiske Møde Torsdag den 16. December 1937 — næppe mindst til Ære for Socialdemokratiet, som vilde kunne drage parti-politisk Fordel af en Tilbagevenden til det gamle Flertals-

system —, at Forholdstalsvalgmaaden betegnede et afgørende demokratisk Gode, som maatte og skulde bevares i Hovedstadens Styrelse.⁶⁾ Den historiske Redegørelse for dette stedse aktuelle Systems Tilblivelse og Gennemførelse i dets rette Moderland Danmark, som nedenfor skal fremsættes, tør da forventelig, ikke mindst i dette Øjeblik, paaregne ogsaa kommunalpolitisk Interesse. — — —

Den egentlige Opfinder og Virkeliggører af en praktisk anvendelig Forholdstalsvalgmaade, den danske Statsmand og Matematiker *Carl Georg Andræ*, blev født den 14. Oktober 1812 i Hjærtbjerg Præstegaard i Ælmelunde Sogn paa Møen. Oprindelig uddannet som Ingeniørofficer, udnævntes han 1839 til Kaptajn, 1842 til Kaptajn i Generalstaben og Docent ved den militære Højskole, 1848 til Major, 1851 til Oberstløjtnant og 1853 til Direktør for Gradmaalingen, fra hvilket Embede han tog sin Afsked 1884. Hans banebrydende, europæisk berømte Hovedværk »Den danske Gradmaaling« foreligger i 4 Kvantbind (1867, 1872, 1878, 1884). 1853 var han blevet valgt til Medlem af det danske Videnskabernes Selskabs matematiske Sektion, og 1869 modtog han af Kongen af Prøjsen den store Guldmedaille »Für Wissenschaft«, medens Københavns Universitets matematisk-naturvidenskabelige Fakultet ved Firehundredaarsjubilæet 1879 kaarede ham til filosofisk Æresdoktor. Til Storkors af Dannebrog udnævntes han allerede 1857, og 1884 blev han Geheimekonferensraad. Han døde i København den 2. Februar 1893.⁷⁾

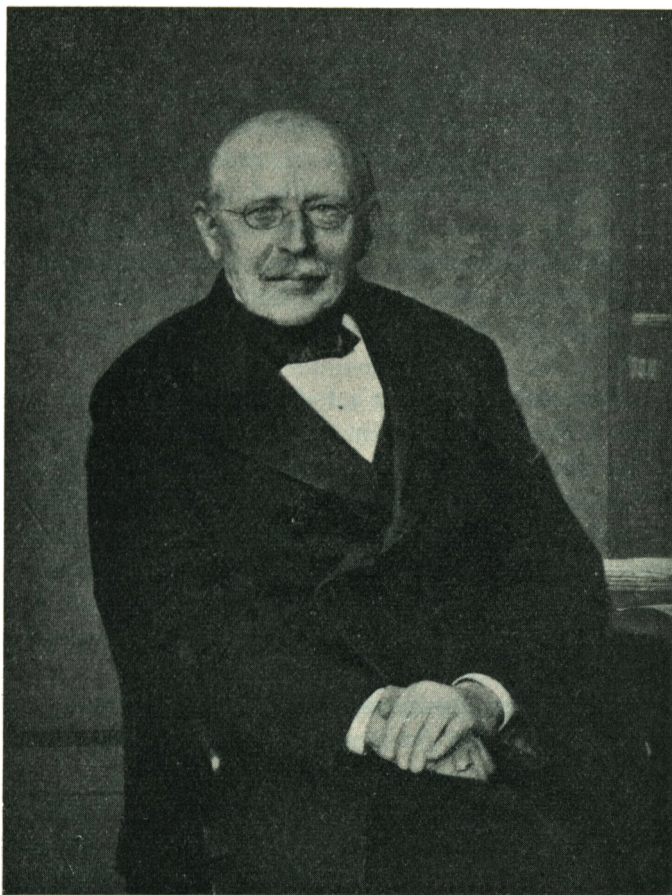
Af Andræ's politiske Løbebane skal her kun Hovedpunkterne fremhæves i en kort kronologisk Oversigt. 1848—49 var han kongevalgt Repræsentant i den grundlovgivende Rigsforsamling, Medlem af Folketinget 1849—52 (tillige Tingets første — og normgivende — Formand), af Landsetinget 1853—63, 1866—93 (kongevalgt), af Monarkiets Rigsraad 1856—66. Han var Konseilspræsident (Statsminister) og Finansminister 1856—57 og indehavde samme Fag-

Portefeuille ogsaa i Ministerierne *P. G. Bang* (»Decemberministeriet« 1854—56) og *C. Hall* (1857—59) til sin Udtræden den 10. Juli 1858. Politisk stod han uden for Partierne og maa nærmest karakteriseres som konstitutionelt—men ikke parlamentarisk — sindet *Konservativ* med Front saavel mod Absolutismen som mod det udprægede Demokrati, »Bondevenerne«. Ogsaa som Politiker var *C. G. Andræ* paa mange Maader forud for sin Tid. Saaledes gjorde han sig allerede i sit nedennævnte Forfatningsudkast af 28. Marts 1849 til Talsmand for det *E t k a m m e r s y s t e m*, som han førte til Sejr i Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855. Han var Forkæmper for en Ministeransvarlighedslov, medens Tanken om Indførelse af dels en Regnskabsret, dels Embedsmandsjuryer alt i alt stammer fra ham.⁸⁾

Statspolitisk søgte Andræ som overbevist *Helstat*smand, der ønskede Fred, Forsoning og en vedvarende omfattende Realunion med de tysktalende Dele af Riget, at bevare det samlede Monarki udelt under den danske Krone og en fælles Rigsforfatning ved Siden af eller rettere over de enkelte Landsdeles lokale Særforfatninger.⁹⁾ Ved denne statskloge moderate Politik, som han ganske visst krævede gennemført med al fornøden Fasthed og Konsekvens i alle Forhold og til alle Sider, maatte Andræ imidlertid blive det slesvig-holstenske Parti, der tilstræbte det danske Monarkis Opløsning, en adskilligt farligere Modstander end national-liberale Førere som *Orla Lehmann* og *C. Hall*. Disse Mænds formelt mere eftergivende, men i Virkeligheden langt mere yderliggaaende Politik tilsigtede nemlig en Udsondring af Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg af Riget og Bevarelse af Slesvig alene, hvilket i langt højere Grad vilde kunne aabne det tyske Forbund og de tyske Stormagter Adgang til en Indblanding i det danske Monarkis Anliggender og følgelig meget snarere vilde kunne tjene Virkeliggørelsen af de slesvig-holstenske Maal.¹⁰⁾

C. G. Andræ er da ogsaa Hovedforfatteren af »Forfatningslov for det danske Monarkies Fælledsanliggender« af 2. Oktober 1855 (»Oktoberforfatningen«), og han er Hovedæren for dens Gennemførelse i det kongevalgte (»ulovlige«) Rigsraad af 26. Juli 1854, ligesom han alene er Ophavsmanden til »Foreløbig Lov angaaende Valgene til Rigsraadet« af 2. Oktober 1855, der som den første Rigs-Lov i Verden fører Forholdstalsvalgmaaden ud i Livet. Med Rette bærer Rigsraadsvalgloven alene Andræ's Kontrasignatur,¹¹) hans Navn skulde den gøre udødeligt! Imidlertid skulde det odieuse Skær, som faldt over den Andræ'ske Fællesforfatning, der, ved at muliggøre et fortsat politisk Samliv mellem Tysk og Dansk, paa det alvorligste krydsede de slesvig-holstenske Planer om Monarkiets Sønderplittelse, ogsaa ramme den til Forfatningsloven knyttede Valglov, men ganske visst med Urette. Naar nemlig Slesvig-Holstenerne med Baron *Carl Scheel-Plessen* som Ordfører saa heftigt angreb netop Valgloven, skyldtes det for en stor Del, at den derved fastslaaede Forholdstalsvalgmaade hindrede Oppositionen i ved de direkte Valg at erobre samtlige Rigsraadsmandater i Holsten paa det legitimistiske Mindretals Bekostning. I Hertugdømmet Slesvig havde derimod Ministeren *H. I. Raasløff* — imod Andræ's mest energiske Protest — vundet Kong *Frederik VII* for Bibeholdelsen af den gamle Fler-talsvalgmaade, hvorved Slesvig-Holstenerne sejrede i de sydlige, Danskerne i de nordlige af Hertugdømmets 5 Eenmands-Kredse. Ved de indirekte Delegationsvalg, som i Medfør af Oktoberforfatningens § 27 fandt Sted i Hertugdømmernes Provinsialstænder, gennemførtes derimod Forholdstalsvalgmaaden, hvorved Mandaterne — til Oppositionens Forbitrelse — fordeltes retfærdigt imellem Partierne.¹²)

Den navnkundige Valglov af 2. Oktober 1855 foreligger allerede i Datiden trykt paa bægge Sprog, paa Tysk bl. a. i »Gesetz- und Ministerialblatt für die Herzogthümer Holstein und Lauenburg« 1855, S. 268—76, og i *H. A. Zachariä*: »Die

Andræ

deutschen Verfassungsgesetze der Gegenwart. Erste Fortsetzung«, Göttingen 1858, S. 156—64, sml. S. 143.¹³⁾ De betydningsfulde, men hidtil alt for lidet paaagtede parlamentariske Taler i Rigsdag og Rigsraad, i hvilke den berømte Statsmand har udviklet og redegjort for selve Forholdstals-

valgmaaden, er nu let tilgængelige, gengivne in extenso i *Flemming Dahl*: »C. G. Andræ's Taler i Udvalg« I, København 1933, S. 27—128.¹⁴) Sammesteds S. 327—44 findes et udførligt Apparat af Kildehenvisninger og Noter, ligesom Metoden gøres til Genstand for en vurderende Omtale i Udgiverens indledende Karakteristik S. 33—35. En tysk Afhandling om samme Æmne: »Andrae und das dänische Proportionalwahlsystem. Ein Beitrag zur Geschichte der Verhältnisswahl« har samme Forfatter offentliggjort i »Zeitschrift für Politik«, Berlin 1936, Hæfte 6/7, S. 412—25.¹⁵)

Hovedværket om Andræ's Indsats paa dette Felt er dog Sønnen¹⁶) *Poul Andræ's* Mindeskrift: »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«, Kbhvn. 1905, der 1907 udsendes i en forøget Udgave, medens den oprindelige Bog, som nedenfor skal behandles noget mere indgaaende,¹⁷) 1926 — af »Politiken«s nuværende Krigskorrespondent i Shanghai *Vagn Meising* — er oversat til Engelsk under følgende Titel: »Andrae and his Invention the Proportional Representation Method. A Memorial Work on the Occasion of the Fifty-Year Anniversary of the Introduction of the Proportional Method (in Denmark)«, Philadelphia, U. S. A., 1926.

Med ovennævnte Værker som Grundlag — og i øvrigt med Benyttelse af den foreliggende Litteratur — skal der her gives en kortere Redegørelse for den Andræ'ske Valglov, hvis afgørende Bestemmelser lyder som følger:

»Valgmaaden.

§ 18.

Naar Valg skal finde Sted, tilstiller Formanden for Valgkredsens Bestyrelse samtlige de i § 8 nævnte under samme henhørende Bestyrelser det fornødne Antal af trykte Stemmesedler, der affattes efter en af vedkommende Minister foreskreven Formular, og indrettes saaledes, at de kunne

forsegles og udvendigen forsynes med Paaskrift af Afsenderens Navn, til Fordeling mellem de paa Valglisterne opførte Vælgere. Enhver Vælger har da inden den paa Stemmesedlen angivne Tidsfrist, der dog maa være mindst 8 Dage fra Stemmesedlens Afsendelse, at tilbagelevere denne forseglede og med sit Navns Paaskrift til Formanden for Distriktets Valgbestyrelse efter at have udfyldt samme paa en tydelig Maade med de Mænds Navne og Stilling, paa hvilke han stemmer, og efterat have forsynet den med sin egenhændige Underskrift. En Stemmeseddel er i og for sig gyldig, om der end paa samme kun findes eet Navn anført, men er i saa Fald udsat for at tabe sin Betydning som Følge af Bestemmelsen i § 23, og den Vælger, der vil være sikker paa, at hans Stemme tages i Betragtning ved Valget, kan derfor ikke indskrænke sig til at nævne den, han helst ønsker valgt, men maa tillige anføre Navnene paa dem, han derefter maatte ønske valgte, i den Rækkefølge, i hvilken han ønsker dem valgte.

.....

§ 22.

Valghandlingen aabnes af Formanden og tager sin Begyndelse dermed, at han eftertæller de indkomne Stemmesedler. Det udkomne Tal deles med Antallet af de Rigsraadsmedlemmer, som skulle vælges for Kredsen, og den herved fremkomne Qvotient, med Bortkastelse af Brøken, lægges til Grund for Valget overensstemmende med næstfølgende Paragraph.

§ 23.

Efterat Stemmesedlerne ere nedlagte og blandede i en Urne, fremtages de een for een af Formanden, der forsyner dem med Løbenummer og oplæser det første paa enhver af dem anførte Navn, hvilket samtidigt nedskrives af tvende af Valgbestyrelsens andre Medlemmer. De Sedler, paa hvilke det samme Navn er anført øverst, lægges sammen, og saasnart et Navn er forekommet saa ofte, at de derpaa

faldne Stemmer have naaet den i Medfør af § 22 udfundne Qvotient, standses der med Oplæsningen. Naar en Eftertælling af Stemmesedlerne har godtgjort Rigtigheden af det nedskrevne Stemmeantal, erklæres den Paagjældende for valgt. De saaledes eftertalte Stemmesedler komme foreløbigen ikke videre i Betragtning. Derpaa fortsættes med Oplæsningen af de tilbagestaaende Stemmesedler, dog saaledes, at, hvor paa nogen af disse den allerede Valgtes Navn findes som det første, udslettes dette, og det næste Navn betragtes da som først skrevet. Fremkommer paany den forannævnte Qvotient af Stemmer for Nogen, forholdes atter paa den nys beskrevne Maade, og naar dette Valg derved er blevet afgjort, fortsættes atter Oplæsningen med Iagttagelse af den foran beskrevne Fremgangsmaade, saaledes at Navnene paa de allerede Valgte, hvor de ere først anførte, udslettes, indtil samtlige Stemmesedler ere gennemgaaede.

§ 24.

Forsaavidt ikke ad denne Vei det hele Antal Valg naaes, som skal have for Kredsen, undersøges det, hvem der derefter har naaet det største Antal af de oplæste Stemmer, og efter den saaledes fundne Stemme fleerhed afgjøres de tilbagestaaende Valg, dog at Ingen kan erkjendes for valgt, som ikke har erholdt over Halvdelen af den forannævnte Qvotient af Stemmer. Ere Stemmerne lige, gjør Lodtrækning Udslaget.

§ 25.

Forsaavidt ikke endnu alle Valg herved ere opnaaede, foretages en fornyet Oplæsning af samtlige afgivne Stemmesedler, saaledes at der af de paa hver af disse øverst anførte Mænd, som ikke allerede have naaet Valg, medtages saamange, som der staae Valg tilbage. Valget bestemmes da ved simpel Fleerhed af de saaledes afgivne Stemmer. Ere Stemmerne lige, gjør ogsaa her Lodtrækning Udslaget.

§ 26.

Naar kun et enkelt Medlem skal vælges, følges ikke den i foranstaaende §§ 22—25 foreskrevne Fremgangsmaade, idet Valget i saa Tilfælde afgjøres ved simpel Stemmefleerhed, dog at ved Stemmelighed Lodtrækning gjør Udslaget. . . . «¹⁸⁾

Som det vil ses, fastsættes det i Lovens § 22 kort og klart, at det samlede Antal afgivne Stemmer deles med Antallet af Mandater; den herved fremkomne Kvotient, med Bortkastelse af Brøken, — Forholdstallet — sikrer Valg. Hertil kommer, at normalt kun en forsvindende Del af Stemmerne behøver at gaa til Spilde, idet der tillægges enhver Vælger en subsidiær Stemme (§§ 18, 23), som i Tilfælde af, at den principalt ønskede Kandidat allerede maatte være valgt, overføres til det næstfølgende Navn paa Stemmeseddelen. Uendelig simpel og ligetil synes Andræ's »Trylleformel« os nu, næsten som et Columbusæg; men derfor er hans »mathematiske Valgmaade« dog næppe mindre genial,¹⁹⁾ og vi savner egentlig kun eet væsentligt Moment: en Stemmeoverføring for det Tilfælde, at den først opførte Kandidat opnaar forfaa Stemmer til at kunne komme i Betragtning. Til at bøde herpaa sigter for en Del de supplerende Bestemmelser i Lovens § 24.

I Decemberministeriets »Allerunderdanigste Forestilling« til Kongen angaaende Valgloven tolker *Andræ's* Pen os Lovforslagets Motiver:

» . . . Da Antallet af de umiddelbare Valg i det Hele ikke er stort, og da den Valgmaade, som Ministeriet under det følgende Afsnit har tilladt sig allerunderdanigst at bringe i Forslag, først faaer sin rette Betydning, naar der ved Valget bliver at stemme paa flere Personer, saa har der maattet dannes Valgkredse af en betydeligere Udstrækning. . . . Den Valgmaade, som her er bragt i Forslag, er vel ikke lidet afvigende fra den, der i Almindelighed benyttes, og den vil maaskee ved første Øiekast synes noget indviklet og

kunstig; men den vil ved nærmere Overveielse findes ganske simpel og naturlig, og det er Ministeriets Overbeviisning, at netop gennem denne Valgmaade, der aldeles fjerner ethvert Majoritets-Tyranni, og giver enhver politisk Anskuelse, der har vunden nogen mere betydende Tilslutning, Udsigt til at blive repræsenteret, vil en rolig og besindig Udviklingsgang og en mere almindelig Tilfredshed med Forfatningen bedst kunne sikres. . . . «²⁰⁾

Frederik VII's Approbation af Valglovsudkastet faldt St. Hans Dag 1855, og 2. Oktober s. A. stadfæstede Kongen Forfatningsloven med tilhørende Valglov. Dermed var Danmark paa et betydningsfuldt statsretligt Omraade blevet et Foregangsland.

Allerede tidligt havde *C. G. Andræ* dog klart indset det mislige ved det gængse Repræsentationssystem, som han i den grundlovgivende Rigsforsamling 1848—49 i et selvstændigt Forfatningsforslag (af 28. Marts 1849), der tilsigtede, at $\frac{2}{5}$ (60) af Rigsdagens 150 Medlemmer skulde vælges flere ad Gangen (6) i større Kredse — forgæves søgte ændret. Det synes, som om Tanken om Forholdstalsvalgmaaden allerede her er begyndt at dæmre for *Andræ*;²¹⁾ men selv i sin første Skizze til Fællesforfatningen 1855 er han dog endnu ikke naaet videre end til Løsenet: »Intet Majoritetstyranni«. ²²⁾ Ogsaa Bondevenneførereren Oberst *A. F. Tscherning* har for øvrigt en Tid været inde paa det samme,²³⁾ og andensteds har lignende Tanker været fremme før — i Frankrig saaledes siden 1770, i Australien 1821 og 1838—40, i Svejts 1842—46, i Amerika 1844 — men noget afgørende statspolitisk Resultat var dog ikke blevet naaet, og *Andræ* anede intet herom.²⁴⁾ Derimod har han — ganske visst i saare begrænset Omfang — en Slags Forløber, hvis Tankegang han muligvis (?) har været bekendt med, i *Dispachør A. Wessely* (1800—75). Denne, der omvendt maaske har mindedes *Andræ's* Udtalelser 1849, stillede nemlig under Behandlingen af den første Forretningsorden

for Landstinget i Februar 1850 uden Held et Ændringsforslag, som aabnede Mindretallene — organiserede i 5 »Delinger« paa 10 (af i alt 51 Landstingsmænd), der hver skulde kunne vælge eet Medlem — en viss Adgang til Repræsentation ved Valg af Udvalg.²⁵⁾ Senere Udtalelser af *Andræ* tyder afgjort imod, at han skulde have lært noget af *Wesely*, saa umiddelbart »givet« finder han Tanken om Forholdstallet som det matematisk korrekte og strængt retfærdige Grundlag for ethvert Valg til en repræsentativ Forsamling,²⁶⁾ ligesom han omvendt andensteds beredvilligt indrømmer, at utvivlsomt ogsaa *Andræ* uafhængigt af ham kan være naaet til samme simple Grundtanke.²⁷⁾ Og vanskeligt vil man kunne nægte *Poul Andræ* Medhold, naar han fastslaar, at selv om Faderen mod al Sandsynlighed skulde have kendt enkelte Forgængeres Ræsonnement, vilde dette dog ikke kunne gøre noget Skaar i selve den »bænbrydende Originalitet af hans Opfindelse«. Den nemlig, at C. G. *Andræ* dels har anvendt Forholdstallet paa et helt Riges politiske Repræsentation, ubundet af Sted og en »forlangt« (o: i Forvejen udregnet eller udkrævet) Kvotient, dels har udtænkt en Fremgangsmaade, der »hævder Valgets Charakter som fri personlig Handling« og indskrænker Mulighederne for Stemmespild ved Indførelsen af den subsidiære Stemme.²⁸⁾

For C. G. *Andræ* var den i Valgloven af 2. Oktober 1855 foreskrevne Fremgangsmaade dog egentlig kun en Nødhjælp, en brugbar Udvej af de Vanskeligheder, Problemerne Valg og Valgkredsinddeling i Praxis hilder Lovkoncipisten i. Den dybere Mening med »det frie Valg«, som han selv yndede at kalde Forholdstalsvalgmaaden,²⁹⁾ var utvivlsomt, at en Valglov, med Forholdstallet som Grundlag og Opgivelse af enhver vilkaarlig Valgkredsinddeling, burde indrømme Vælgerne Ret til at forene sig over hele Riget om Dannelsen af »frie« (o: personlige, ikke lokalt bestemte) Valgkredse, der, lovmæssigt fikserede, hver

valgte sin Repræsentant eller, hvis de udgjorde et Multiplum af Kvotienten, et tilsvarende Mangefold af Repræsentanter.³⁰⁾ For en saadan ideal Løsning af Problemet (»système du quotient simple«) synes Andræ at have gjort sig til Talsmand i Ministermøder medio Maj 1855; men de praktiske Vanskeligheder ved Udførelsen forekom ham og endnu langt mere hans Kolleger i Decemberministeriet (P. G. Bang) for store. Som et »pis-aller« [Nødhjælp] griber og formulerer han da med Geniets Skarpsind den frugtbringende Tanke om Stemmeoverføringen (»système du quotient avec transfert de suffrages par les électeurs«),³¹⁾ der spontant fødtes i hans Sind paa en Spadseretur med Hustruen paa Gamle Kongevej i Forsommeren 1855.³²⁾

At Andræ maatte gaa med til en Valgkredsinddeling og de Ulemper, en saadan voldte selve det ideale Princip, betragtede han selv som en yderst beklagelig Indrømmelse til tilvant Praksis og medmenneskelig Skrøbelighed. En anden harmelig »Koncession« — væsentlig til Frygten for en Massefremkomst af Smaapartier — havde han maattet give i Kravet i Valglovens § 24 om over halv Kvotient som en nødvendig Betingelse for resterende Valg i 2. Omgang samt i den deraf følgerigtigt flydende § 25 om Opretholdelsen af sædvanligt Flertalsvalg for de endnu ubesatte Mandaters Vedkommende.³³⁾ Med Rette paapeger Andræ, der principielt hævdede, at relativ Stemme flerhed burde være afgørende, at hans engelske Efterfølger *Thomas Hare*, hvis Valglovsforslag ganske visst var og blev et Papirprojekt, paa dette Omraade senere havde kunnet gaa mere konsekvent til Værks.³⁴⁾ Derimod nægtede han paa det bestemteste, at det Tilfældighedsmoment, der fremkommer ved den successive Udtrækning af Stemmesedlerne under Opgørelsen af Valgresultatet, var det »Lotterispil«, hans Angribere — i øvrigt ogsaa i Nutiden — paastod. Med Klarhed og Kraft fører den store Matematiker her Sand-

synlighedsberegningens astronomiske Tal i Marken imod Modstandernes sindrigt konstruerede Papirseks-empler, i hvilke en af Pointerne stedse er den urimelige, at flere af Kandidaterne er fælles for de hinanden skarpt bekæmpende Lister.³⁵⁾

I øvrigt har *Andræ* under de hyppige og forbitrede Angreb paa Forholdstalsvalgmaaden — først og fremmest fra »det menigmandige-bondevenlige Parti«, hvis politiske Overmagt knækkedes ved de *Andræ'ske* Love af 2. Oktober 1855³⁶⁾ — gentagende i Rigsraad og Rigsdag fundet Lejlighed til at begrunde og forsvare sin Metode (1856, 1863, 1865—67, 1880—81), hvilket han har gjort med endnu større Dygtighed og tilmed mindre udførligt end Hare. Selv betragtede *Andræ* dog ingenlunde sin Opfindelse — mindst af alt saaledes som den havde fundet Udtryk i Rigsraadsvalgloven — som et ufejlbarligt Lægemedel, der ævnede at raade Bod paa alle det politiske Livs Brøst. For ham laa Forholdstalsvalgmaadens Betydning og Værd især paa to Omraader. Dels værnede den Mindretallenes — bl. a. Bybefolkningens — Ret til Repræsentation og fri Meningsstilkendegivelse, dels fremmede den Interessen for Valgene og førte derigennem til en stærkt øget Deltagelse i disse. Men ligesom *Andræ* med Vægt og Virkning vilde kunne fralægge sig de Anklager, der nu om Dage med tvivlsom Ret rejses imod selve Princippet paa Grund af de foregivne Resultater af Metoden: Partisplittelse og »Minoritetstyranni«,³⁷⁾ saaledes har han med sædvanligt Klarsyn allerede tidligt haft Blikket aabent for mulige Misbrug af Valgmaaden. I første Linie, naar den indskrænkes til alt for smaa Kredse og knyttes sammen med de af ham saa haardt dadlede indirekte Valg paa enkelte i Forvejen fastsatte Tider og Afstemningssteder. Saaledes har allerede *Andræ* i Vrede stemplet den i vor Tid gængse »Strækning af Stemmerne«³⁸⁾ som »kunstig«, »unaturlig« og »farlig«. Han har følgelig flere

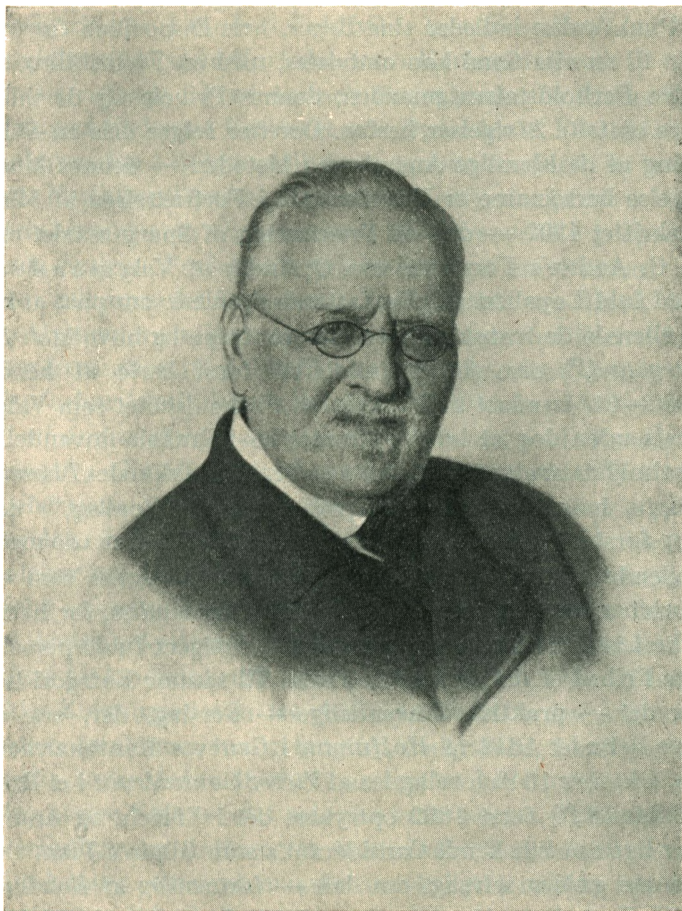
Aar førend *H. R. Droop's* saakaldte »Forbedring« af Metoden ved en Formindskelse af Forholdstallet — den »tilstrækkelige« Kvotient — (1868) vendt sig imod den deri indeholdte Tankegang, hvis Følger han forudsaa og fordømte som en »Tilsnigelse« af Fordele paa andres Bekostning.

Et lignende genialt Fremsyn har *Andræ* for øvrigt lagt for Dagen i sin oftere gentagne Udtalelse om, at en Valgmaade ved Forholdstal vilde finde en med Formaalet bedre stemmende Anvendelse, dersom det fastsattes, at Repræsentationen ikke skulde bestaa af et aldeles bestemt Antal Medlemmer, men kun af et omtrentligt, saaledes at Valg kun kunde komme i Stand ved fuld Kvotient.³⁹⁾ Ved disse Udtalelser, som paa Forhaand nedkæmper den *Droop'ske* »Minimumskvotient«, har *Andræ* faktisk foregrebet det »automatiske System« (»the Uniform Quota«), der har fundet sit berømteste Udtryk i den tyske Rigslov af 27. April 1920 med tilhørende administrative Bestemmelser af 21. December s. A.

Endelig skal det som et baade betegnende og smukt Vidnesbyrd om *Andræ's* idealistiske og overlegne Personlighed anføres, at han 1880—81 i Landstinget med Varme tog til Orde for *Fr. Bajer's* Forslag om Indførelsen af *d'Hondt's* Listevalg ved Kommunevalgene i København. Ganske visst har han formodentlig ment, at denne Metode snarere sikrede Partiernes end Personernes Repræsentation, men det var ham kun om Sagen at gøre: »Antag enhver Lov, som gaar ud paa at fyldestgøre dette Retfærdighedskrav, dette Retfærdighedskrav, at de, hvem Lovgivningen tillægger Ret til at lade sig repræsentere, ikke se deres Ret eskamoteret og blive forhindrede i at opnaa nogensomhelst Ret.«⁴⁰⁾

Vender vi os derefter til *Poul Andræ's* Mindeskrifter om Faderens Opfindelse, kan vi ikke noksom beklage, at Forfatteren har indskrænket sig til at lade den oprindelige Bog — ikke det samlede Værk — oversætte til et Verdenssprog;

men selv den engelske Udgave, der er yderligere forkortet, vil endnu — mere end 80 Aar efter C. G. Andræ's poli-

Poul Andræ.

tiske Stordaad — være af den allerstørste Interesse for saavel Politikere som Jurister og Historikere.⁴¹⁾ Ikke mindst i de germanske Lande, hvis Forskere i Nutiden oftere med vaagen Opmærksomhed har studeret Forholdene i Norden,

vil Poul Andræ's Værk i dets engelske Form være af Betydning, eventuelt suppleret med min (ovenfor S. 14 omtalte) Afhandling i »Zeitschrift für Politik« Juni/Juli 1936.

Poul Andræ indleder sine Bøger, hvis Disposition for øvrigt til en viss Grad kan omtvistes, med en Fremstilling af selve Forholdstalsvalgmaaden, dennes Princip og de tidligere omtalte Afvigelser herfra. Derefter følger dels en Skilddring af de hjemlige Angreb paa Metoden — dennes Modtagelse herhjemme er Hovedæmnet i Fortsættelsen af Mindeskiftet 1907 — dels en Præcisering af Spørgsmaalet om C. G. Andræ's Førsteret som Opfinder af Valgmaaden. Med fuld Loyalitet gør Forfatteren opmærksom paa, at bl. a. allerede de franske Matematikere *Arago* og navnlig *J. D. Gergonne*,⁴²⁾ som Andræ imidlertid først lærte at kende 1859—61, er naaet til Tanken om Forholdstallet som Valgbasis uden dog at have opfundet en i Praksis anvendelig Forholdstalsvalgmaade. Dette er derimod lykkedes *Thomas Gilpin*, hvis 1844 i Philadelphia fremsatte Forslag,⁴³⁾ der dog først blev kendt i videre Kredse 1896, tilhører »de medbejlende Listers Metode« og altsaa maa betegnes som en Forløber for Belgieren *d'Hondt*, i k k e for *Andræ*, for hvem ikke Listens, men netop den enkelte Vælgers fulde personlige Frihed er det afgørende Træk. Til samme Kategori hører det — praktisk uanvendelige — Forslag, der, saa at sige bebudet 1842 af *Hoffmann* i Genève's Kantonalraad, 26. Oktober 1846 forelagdes af *Victor Considérant* i et Brev til Raadet;⁴⁴⁾ først 1892 optryktes det i Zürich, og Andræ har lige saa lidt kendt *Considérant's* som *Gilpin's Plan*. Det samme gælder selvsagt om den — formentlig af *Rowland Hill* affattede — Municipallov »Act to institute a Municipal Corporation for the City of Adelaide« af 19. August 1840. Denne indfører virkelig proportionale Valg, men henviser de Vælgere, der ikke formaar at forene sig i Grupper, »quorums«, som svarer nøjagtigt til den fordrede Kvotient, til de efterfølgende Majoritetsvalg⁴⁵⁾ — efter nærværende For-

fatters Skøn et Bevis for, at *Thomas Wright Hill's* — i Noterne omtalte, af Poul Andræ endnu 1926 ukendte — Fremgangsmaade ikke er brugbar, hvor Talen er om et større Vælgerkorps. I modsat Fald vilde hans Søn Rowland Hill utvivlsonst have indført den i sin Kommunallov!

Det centrale i *Poul Andræ's* Bøger møder os i hans Skildring af Faderens Førsteret som Opfinder af Forholdstalsvalgmaaden i Relation til den engelske Sagfører og politiske Forfatter *Thomas Hare* (1803—91), der er blevet verdensberømt som Ophavsmand til det engelske proportionale System. Forfatteren griber her fast om Nælden, idet han udkaster det brændende Spørgsmaal, om Hare, hvis gradvis ændrede Forslag til en Valgmaade ved Forholdstal, der fremsattes 1857—65,⁴⁶⁾ er saa at sige identisk med Andræ's, har kendt dennes Valglov af 2. Oktober 1855 eller ej. *Poul Andræ* afvejer omhyggeligt alle foreliggende Kendtgørelser — Forslagenes ubestridelige Ensartethed,⁴⁷⁾ Hare's Beherskelse af det tyske Sprog, paa hvilket Loven ogsaa forelaa, *C. G. Andræ's* indbyrdes ganske modstridende Udtalelser om Hare's bona fides og Hare's halvt nonchalante, halvt skinsyge Kortfattethed i den sent fremkomne Omtale af Andræ's System — og naaer omsider til det Resultat, at *Hare* i k k e har kendt den danske Valglov, i øvrigt heller ikke Kommunalloven fra Adelaide. Forfatterens Argumentation forekommer mig langt fra uangribelig, hvad jeg tidligere andensteds udførligt har søgt at paavise;⁴⁸⁾ men paa den anden Side tør det vel ikke pure nægtes, at forskellige Personligheder uafhængigt af hinanden kan naa til samme Tankegang, om end maaske vanskeligt i næsten alle Enkeltheder. Ikke heller *Andræ* staar jo ene i sin Fastslaaen af Forholdstallet som Valggrundlag, og den eneste Forgænger, han 1855 muligvis (?) har kendt noget til, er, som ovenfor (S. 18 f.) nævnt, *Wessely*.⁴⁹⁾

Det være, som det være vill! To Ting staar i hvert Fald uimodsigeligt fast. Dels, at *Andræ* ikke blot paa Papiret

havde udkastet sin Forholdstalsvalgmaade, men endogsaa ført denne ud i Livet ved Valgloven af 2. Oktober 1855, hele to Aar førend *Hare* fremsatte sin første endnu ufuldkomne Teori. Dels, at Æren — ikke for litterært at have begrundet Metoden, thi den maa bægge enes om! — men for i de videst mulige Kredse med Varme at have agiteret og propageret for Systemets Udbredelse og Sejr, absolut maa tiiskrives *Hare*, hvorimod *Andræ* i Almindelighed i aristokratisk Tilbagetrukkenhed syslede med »des problèmes de haute géodésie«⁵⁰⁾ og kun undtagelsesvis med Ord eller Pen kæmpede for sin Valgmaade. Følgelig er den *Andræ*'ske Metode i en stor Del af Verden, først og fremmest i de engelsktalende Lande, blevet døbt med *Hare*'s Navn, hvilket altsaa kun meget uegentligt vil kunne kaldes rigtigt eller retfærdigt.

Dette har for Resten allerede *Stuart Mill*, der — af Verdensbetydning baade som Filosof, Socialøkonom og politisk Teoretiker — selv som den første slog til Lyd for *Hare*'s fortjenstfulde Virke, med Rette indset og i Overensstemmelse hermed omdøbt Metoden efter bægge Ophavs-mænd.⁵¹⁾ *Mill* havde 1864 lært det danske System at kende gennem en — til 1. Juli 1863 antedateret — Indberetning, som den daværende engelske Legationssekretær i København Mr. *Robert Lytton* — senere Vicekonge i Indien »Earl of Lytton and Viscount Knebworth« (1831—91) — i Juli 1863 (gennem Gesandten Sir *Augustus Paget*) afgav til det engelske Udenrigsministerium. Saa stor Opsigt vakte denne Rapport i England, at den i det følgende Aar blev offentliggjort efter Ordre af House of Commons, ligesom den bl. a. blev aftrykt i »Daily News« 30.—31. August 1864.⁵²⁾

I denne Beretning redegør den engelske Diplomat og Digter alt i alt med megen Dygtighed — ogsaa stilistisk, idet f. Eks. *Andræ* dramatisk indføres talende⁵³⁾ — for »le système Andrae«. Enkelte Misforstaaelser er desværre gaaet i Arv til senere Forfattere, som kun paa anden eller tredje

Haand har kendt den danske Forholdstalsvalgmaade. Æren for at have henledt den store Verdens Opmærksomhed paa »la loi Danoise« tilkommer da *Lytton*, medens den danske Retslærde og Politiker *A. F. Krieger* (1817—93) har Fortjenesten af i selve Danmark at have set Metoden i europæisk Sammenhæng og fastslaaet dens internationale Betydning i sin — under Pseudonymet »O—s.« udgivne — lærerige, varme og velskrevne Afhandling: »Rigsraads-Valgloven og John Stuart Mill« i »Dansk Maanedsskrift« 1863, I, S. 97—122.

Idet vi hermed forlader *Poul Andræ's* saavel saare instruktive som højst interessante Mindeskrifter, i hvilke sønlig Pietet ikke har forvansket, men kun uddybet Forfatterens videnskabelige Stræben, vil vi til Slut opstille det Spørgsmaal: Hvad betyder den Andræ'ske Forholdstalsvalgmaade for Nutidens politiske Liv? Forfatteren af nærværende Artikel vil herpaa svare følgende:

Forudsat, at man, selv om man ikke længere er fuldt ud enig i *Mirabeau's* Idealkrav, at Repræsentationen skal forholde sig til Folket som et Landkort til det Land, det forestiller,⁵⁴⁾ dog slutter sig til *Ernst Cahn's* Fordring, at de for Nationen »bedeutsameren Strömungen« skal finde deres berettigede Udtryk i Parlamentet⁵⁵⁾ — en Tankegang, Andræ selv kunde have tiltraadt⁵⁶⁾ —, vil man kun med Vanskelighed kunne komme uden om *C. G. Andræ's* Livsgerning. Der maa imidlertid her skelnes skarpt imellem den store danske Statsmands ideale Teori om det — af alle snærende Baand uahæmmede — »frie Valg«, som snarere er en »Forening imellem Medkæmpere« end »en Kamp imellem Modstandere«,⁵⁷⁾ og det ydre Udtryk, det, delvis imod Andræ's egen Protest, fandt i den danske Forholdstalsvalgmaade i Rigsraadvalgloven af 2. Oktober 1855. Men da det Andræ'ske Ideal, om hvilket man vel teoretisk maaske nok vilde kunne enes, i Praksis dog nærmest maa betragtes som

en skøn, men utopisk Drøm, bliver Opgaven for os i første Linie at vurdere selve det danske Valgsystem, dog under stadig Hensyntagen til Ophavsmandens egen Kritik af eller Ændringsforslag til det.

Det maa da hævdes, at den Andræ'ske Metode, endskønt den i sin oprindelige Form har staaet sin Prøve i Danmark baade i Rigsraadsperioden 1855—66 og senere,⁵⁸⁾ i Nutiden dog kun bør bruges med visse Ændringer, som Forholdene i de fleste Lande i øvrigt vel allerede har ført med sig. For det første maa man enten opgive den Andræ'ske »fulde« Kvotient til Fordel for den Droop'ske »tilstrækkelige« Kvotient, henholdsvis den »brudne« Kvotient, eller — endnu bedre — man maa, som af Andræ selv foreslaaet, opretholde Kravet om fuld Kvotient, men til Gengæld gøre Antallet af Mandater flydende. Det vilde i sidste Fald være en afgørende Fordel, om man — for det andet — her fulgte Teoretikeren Andræ, der, som Modstander af enhver Partikularisme i Rigsforsamlingen, henviste berettigede lokale Interesser til at finde deres rette Udtryk i det kommunale Selvstyre (Amts-, Sogne- og Byraad) og gjorde hele Riget til een eneste stor Valgkreds. For det tredje vil det være nødvendigt — for de paa Forhaand »udslagne« Kandidaters Vedkommende — at optage de sindrige Forslag til Stemmeoverføring til Partifæller med større Chancer for Valg, som allerede er gennemført i visse engelsktalende Lande.⁵⁹⁾ At Partibaandene herved maa strammes en Del, hvilket dog formentlig vil kunne ordnes paa fuld rationel Vis, uden at den enkelte Vælgers personlige Frihed⁶⁰⁾ — bl. a. gennem Nummereringen — opgives, vil visst næppe kunne undgaaes; muligvis vil tillige et Forbud imod, at samme Kandidater opføres paa flere forskellige Valglistes, her vise sig hensigtsmæssigt.⁶¹⁾

Men med disse — og muligvis enkelte andre, mindre — Ændringer, hvis Art og Rækkevidde indebærer en Række teoretiske og praktiske Problemer, som falder uden for denne historiske Redegørelses Plan og Ramme, vil det dan-

ske Valgsystem sikkert vedvarende kunne hævde sin Plads. Maaske endog en Førsteplads, thi mange er de, der holder for, at Andræ's Metode — saaledes som den i sin forbedrede Form dog uden Tvivl stadig bør kaldes,⁶²⁾ idet de senere Reformister jo stedse har nyttet *Andræ* eller hans Efterfølger *Hare* som Arbejdsgrundlag — trods alt frembyder den bedste og mest tiltalende Forening af Forholdstalsvalg og Enkeltmandsvalg. Den indrømmer den enkelte Vælgers frie Individualitet et videre Raaderum end de konkurrerende Listers Systemer, og den begunstiger i ringere Grad end f. Eks. *d'Hondt's* og *Hagenbach-Bischoff's* Metode⁶³⁾ (»starke Verteilungsregel«) — de større Partier paa de mindres Bekostning, uden at den dog omvendt, som f. Eks. »den største Brøks Metode« (»schwache Verteilungsregel«) eller — navnlig — *Laguë's* Metode,⁶⁴⁾ forfordeler de store Partier til Bedste for de smaa.

Den endelige Dom over det Andræ'ske System kommer imidlertid vel nok trods alt til at afhænge af Bedømmerens Stilling til Forholdstalsvalgmaadens Princip overhovedet, og ikke heller om »la loi Da noise« turde Historiens sidste Ord være sagt nu. Men utvivlsomt vil mangan uhildet Dommer erklære sig fuldt enig med den verdensberømte Filolog *J. N. Madvig*, der 1865 udtalte, at han »fra første Færd bestandig har erklæret Valgmaaden for god og rigtig« . . . »og selv da den blev angrebet fra alle Sider, altid har sagt, at den hviler paa et fuldkommen rigtigt Grundlag.«⁶⁵⁾ Utvivlsomt vil adskillige upartiske Bedømmere slutte sig til *Ernest Naville's* Mening: »La loi Andrae est un fait capital dans l'histoire de la réforme.«⁶⁶⁾ Utvivlsomt vil enhver uvildig Iagttager istemme *Stuart Mill's* Dom om den Andræ-Hare'ske Forholdstalsvalgmaade, som Mill fastslaar maa regnes »among the very greatest improvements yet made in the theory and practice of government.«⁶⁷⁾ Derfor bør den heller ikke kunne opgives i Danmark, hvad enten saa Landstinget forsvinder eller ej!

KILDEHENVISNINGER OG NOTER.

¹⁾ Se herom Troels G. Jørgensen: »Rigsretsdommen af 1856 og Højesteret«, »Tilskueren« 1931, S. 21—35.

²⁾ Nærværende Skildring er i første Linie bygget paa Rigsraadstidende 1856, Sp. 5—7 og 9—11, hvis kortfattede Fremstilling dog ikke hviler paa noget stenografisk Referat, paa »Geheimeraadinde Andræ's politiske Dagbøger« II (1916), S. 3—7, og paa den københavnske Dagspresses, især »Dagbladet« — (f. Eks. Citatet) — Referater Mandag d. 3. Marts 1856. — Sml. i øvrigt N. Neergaard: »Under Juni-grundloven« II (1916), S. 86 ff.

³⁾ Rigsraadstid. 1856, Sp. 5.

⁴⁾ J. N. Madvig: »Livserindringer«, 1887, S. 216.

⁵⁾ *Lehmann's* Ytringer kendes ikke nøjagtigt — i øvrigt heller ikke *Andræ's* —, men falder formentlig nøje i Traad med de Udtalelser, der gengives i hans »Efterladte Skrifter« (ved Carl Ploug) IV (1873), S. 16 f., 20, 29 ff.

⁶⁾ Se Borgerrepræsentationens Forhandlinger 1937—38, S. 1779—1826, spec. 1781 ff. (Fællesudvalgets Betænkning), 1789 f. (*Hedebol*), 1799 f., 1802, 1821 (*H. P. Sørensen*), 1806, 1810 f. (*Bindslev*), 1813 (*Lannung*), 1819 (*Richard Jensen*); jfr. dog 1805 og 1822 (*Bindslev*) og 1816 (*Lannung*).

⁷⁾ Foruden til nedennævnte Værker af *Poul Andræ* og *Flemming Dahl* henvises ogsaa til *N. Neergaard's* og *G. Zachariae's* Levnedsskildring i »Dansk Biografisk Leksikon«, 2. Udg., I, S. 425—36.

⁸⁾ Alle disse Punkter behandles udførligt i den Karakteristik af *Andræ*, som indleder min Udgave af »C. G. Andræ's Taler i Udvalg« I (1933), S. 11—80. Sml. ogsaa min Artikel »Andræ og Embedsstanden« i »Ministeriernes Maanedssblad« Jan.—Marts 1934. Om *Frederik VII* se min Artikel i »Frem«, Nr. 37, 15. Juni 1927, S. 321—28.

⁹⁾ Min Karakteristik af Oktoberforfatningen, der »bygger Tyskerne en gylden Bro til Fred og Forsoning« (»Andræ's Taler« I, S. 67), citeres med Tilslutning i *Alfred Bindslev's* »Konservatismens Historie i Danmark fra 1848 til 1936« I (1936), S. 136, ligesom Forfatteren, saa vidt ses, i det hele er enig i min Skildring af *Andræ* (sst., S. 131—37).

¹⁰⁾ Intet Under derfor, at selv en Statsmand af *Bismarck's* Format med Tilfredshed hilste *Andræ's* Afgang 10. Juli 1858, intet Under, at det i den tyske Forbundsdag med Rette blev fastslaaet, at »der Austritt des Ministers Andrae« — »der Urheber der Gesamtverfassung« — betegnede »eine prinzipielle durchgreifende Ministerial-Veränderung« (»Preussen im Bundestag«, III, S. 388 og 371; sml. S. 421, 423).

¹¹⁾ I Rigsraadstid. 1863, 5. ordentlige Samling, Sp. 1354, findes en Bemærkning af *Andræ* herom.

¹²⁾ »§ 27: Den danske Rigsdag er berettiget til at vælge 18 Medlemmer; den slesvigske Stænderforsamling 5; den holstenske 6, og det lauenborgske Ridder- og Landskab 1 Medlem.

§ 28: Ved umiddelbare Valg vælges i Kongeriget 17 Medlemmer, i Hertugdømmet Slesvig 5, og i Hertugdømmet Holsten 8«. (»Departementstidenden« 1855, S. 781). Antallet af Rigsraadets Medlemmer var 80, idet $\frac{1}{4}$, d: 20, var Kongevalgte, af hvilke 8 skulde høre hjemme i Hertugdømmerne, nemlig 3 i Slesvig, 4 i Holsten og 1 i Lauenborg (§ 26).

Af disse Tal fremgaar, at Forholdstalsvalgmaaden i alt fandt Anvendelse paa 54 af Rigsraadets 60 valgte Medlemmer, nemlig paa 29 indirekte valgte (18+5+6) og 25 direkte valgte (17+8); men ogsaa i den lokale Fordeling af de kongevalgte Medlemmer spores Forholdstallet. Hermed er den Tvivl løst, som udtales af *Clarence Gilbert Hoag* og *George Hervey Hallett* i det moderne amerikanske Standardværk »Proportional Representation« (New York 1926), S. 172, Note 12, og Tallene 3 for Slesvig og 55 for hele Rigsraadet maa rettes til henholdsvis 5 og 54. Det af *Lytton*, S. 24 (se nedenfor S. 26 f.), angivne Sluttal 45 er fejlagtigt, men desværre adopteret af talrige yngre Skribenter.

¹³⁾ Endvidere er de vigtigste Paragraffer i Loven trykt i det nye tyske Hovedværk af *Karl Braunias* (i Serien »Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht«, Heft 18 a): »Das parlamentarische Wahlrecht. Ein Handbuch über die Bildung der gesetzgebenden Körperschaften in Europa« II: Allgemeiner Teil (Berlin & Leipzig 1932), S. 207—09; sml. S. 198, 201, 229 f. Jfr. endvidere Hoag-Hallett, l. c., S. 171—75, eller »La représentation proportionnelle. Études de législation et de statistique comparées« (Paris 1888), S. 340—42.

¹⁴⁾ I det følgende forkortet: Dahl.

¹⁵⁾ Ligesom nærværende Artikel, med hvilken den for en Del er identisk, afsluttet 24. Nov. 1934, hvorfor der ikke har kunnet tages Hensyn til eventuelt senere fremkomne u d e n l a n d s k e Værker om Forholdstalsvalgmaaden. I Noterne til Artiklen h e r er derimod angivet d a n s k Litteratur om Æmnet til og med 1937. Til Offentliggørelsen af d e n n e Afhandling har jeg med Tak modtaget en Understøttelse af »Den Grevelige Hjelmsjerne-Rosencrone'ske Stiftelse«. — I øvrigt nødes jeg — til min Beklagelse — til at benytte denne Lejlighed til at fralægge mig ethvert Ansvar for den Form, hvorunder min t y s k e Artikel foreligger, idet jeg, skønt den først er trykt

Juni/Juli 1936, trods Redaktionens udtrykkelige Løfte aldrig har modtaget nogen Korrektur paa Artiklen. I denne findes talrige Trykfejl, hvoraf enkelte meningsforstyrrende.

¹⁶⁾ Etatsraad *Poul Andræ* (1843—1928) blev kendt dels som Filantrop, dels som historisk Forfatter. Foruden hans Værker om Forholdstalsvalgmaaden skal her navnlig fremhæves hans Biografi af Faderen (I—IV, 1897—1912) og den værdifulde Monografi »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855« (1903) samt hans Udgivelse af de historiske betydningsfulde »Geheimeraadinde Andræ's politiske Dagbøger 1855—63« (I—III, 1914—20). Jfr. i øvrigt *Flemming Dahl* i »Dansk Biografisk Leksikon«, 2. Udg., I, S 437—38.

¹⁷⁾ I det følgende forkortet: P. Andræ, medens Fortsættelsen af Mindeskriftet 1907 betegnes som: P. Andræ II. Den samlede Udgave af disse to Bøger 1907 forkortes: Samlet Udg. 1907.

¹⁸⁾ »Departementstidenden: 1855, S. 793—95, Dahl, S. 20—22. Sml »Gesetz- und Ministerialblatt . . . « 1855, S. 272—74, Zachariä, S. 160—62, Braunias S. 207—09, Hoag-Hallett, S. 172—74.

¹⁹⁾ Som et Bidrag til Valglovens Tilblivelseshistorie — og til en Karakteristik af *Hall* og *Andræ* — hid sættes følgende fornøjelige (udaterede) Billet fra Kultusministeren til Finansministeren i Sommeren 1855; Fremhævelserne er Hall's.

»Kjære Ven!

Hvad er det for Historier med Dem? Jeg kommer i dette Øieblik fra Deres tomme Ministerium og skal nu lige kjøre ud til Sølyst i dette deilige, varme Sommerveir. Ellers vilde jeg været ilet til Dem (for at lade Deres imod mig under min Sygdom viste Adfærd træde frem i det grelleste Lys); men det betyder da vel ikke noget? Jeg vilde ellers have bedt Dem, og beder Dem herved indstændigen om at udtænke eller rettere blot *nedskrive* den *Trylleformel*, hvorefter De vil have Deres *m a t h e m a t i s k e* Valgmaade til at gaa, og som vi uforandret skulle optage i Valgloven, med hvilken vi i øvrigt ere færdige, hvorfor det skulde være mig en stor Glæde at træffe baade Dem selv og *Trylleformelen* imorgen i Deres Ministerium Kl. 2.

Deres

C. Hall.«

P. Andræ, II, S. 14—15; Samlet Udg. 1907, S. 196—97. — Sammenstillingen af Andræ's »Trylleformel« og Columbusægget findes allerede hos *Brunialti* i »Libertà e Democrazia« (1880), S. 267.

²⁰⁾ Jfr. P. Andræ II, S. 85—86, Samlet Udg. 1907, S. 267—68.

²¹⁾ 28. Marts 1849 udtaler *Andræ*: »Omvalg skal finde Sted for

deres Vedkommende, der ikke have faaet $\frac{1}{4}$ af de afgivne Stemmer. Dette er en aldeles vilkaarlig Bestemmelse, og det kunde være tvivlsomt, om det ikke var hensigtsmæssigt at gaae endnu lavere ned« (Dahl, S. 143).

²²⁾ Dahl, S. 34, 91, 106.

²³⁾ I. c., S. 49, 334, og »Departementstidenden« 1848, S. 28.

²⁴⁾ Jfr. i øvrigt nærmere nedenfor S. 406, hvor ogsaa *Thomas Wright Hill's* Forslag af 1821 berøres.

²⁵⁾ Rigsdagstidende 1850, Forhandlingerne paa Landstinget, Sp. 198—211, 282—83, 297—305; sml. P. Andræ, S. 149—53.

²⁶⁾ Dahl, S. 33.

²⁷⁾ I. c., S. 65—66.

²⁸⁾ P. Andræ, S. 152.

²⁹⁾ Selve denne Benævnelse kunde *Andræ* gaa med til, men han nægtede pure at acceptere Betegnelser som »Minoritetsvalg« o. lign. Allerede 1856 havde *Madvig* benyttet Udtryk som »Proportionsvalg« og »proportionale Valg« om det *Andræ'ske* Valgsystem, hvorimod dette først 25. Nov. 1863 i Rigsraadet af *Hother Hage* omdøbtes med sit nuværende danske Navn »Forholdstalsvalgmaaden« — af *D. G. Monrad* træffende karakteriseret som »det politiske Sognebaands Løsning« (Dahl, S. 91, 60—61, 89, 335; P. Andræ, S. 179—85). *A. C. Larsen* udtaler (»Om Forholdstalsvalgmaaden«, Kbhvn. 1880, S. 33): »Der kan vanskelig være nogen Tvivl om, at dette« — »de frie Valgs Methode« — »er den fuldkomneste Valgform, som overhovedet lader sig tænke«.

³⁰⁾ I Efteraaret 1863 fremsatte *Andræ* i Rigsraadet bestemte Udtalelser desangaaende; jfr. Dahl, S. 33—34, P. Andræ, S. 19—20. Sml. Brev fra *Andræ* til Sir *John Lubbock*: »La vraie liberté électorale exige, selon moi, que les électeurs du pays entier puissent se réunir librement, sans être parqués dans des circonscriptions plus ou moins arbitraires, et qu'un certain nombre d'électeurs, fixé par la loi, ait le droit d'élire un représentant.« (P. Andræ II, S. 9, Samlet Udg. 1907, S. 191.)

³¹⁾ »Vote uninominal avec substituts« benævnes Metoden i Frankrig, »the single transferable vote« i de engelsktalende Lande.

³²⁾ P. Andræ, S. 152, N. 2.

³³⁾ »Departementstidenden« 1855, S. 794, Dahl, S. 21—22.

³⁴⁾ Th. Hare: »The Election of Representatives, Parliamentary and Municipal. A Treatise«. Third Edition (London 1865). Clause (a: Artikel) XXV, S. 191—92; Dahl, S. 41—43.

³⁵⁾ Dahl, S. 44—64. Jfr. i øvrigt *F. Zeuthen*: »Forholdstalsvalg og Enkeltmandsvalg« i »Nationaløkonomisk Tidsskrift«, Bd. 56, Kbhvn.

1918, S. 373—75, og *J. Parker Smith's Appendix VI i John H. Humphreys' »Proportional Representation«* (1911).

³⁶⁾ Sml. *A. L. C. de Coninck: »I Anledning af og om Fælledsforfatningsudkastet«, Kbhvn. 1855.* Dette var et Hovedformaal for *Andræ*, og det er derfor kun delvis rigtig, naar *Braunias*, l. c., S. 201, hævder, at den væsentlige Hensigt med Loven af 2. (ikke 5.) Okt. 1855 var: »das Bestreben, zu verhindern, dass die deutsche Mehrheit in der schleswigschen Ständeversammlung die dänische Minderheit von der Vertretung im Reichsrat des Gesamtstaates ausschliessen könnte«.

³⁷⁾ 2. Okt. 1863 udtalte *Andræ* f. Eks. i Monarkiets Rigsraad: »Man taler idelig og atter om, hvorledes det i Statslivet alene er Majoriteten, der har Ret til at herske; det er den, man skal bøie sig for; men det er naturligvis en fuldstændig Misforstaaelse. I de *endelige Beslutninger* skal Majoriteten herske, og dens Villie respekteres; men saalænge der er Tale om en Overveelse, saalænge der er Tale om at fremkalde en omfattende Diskussion, for derigjennem med Modenhed at kunne fatte Beslutninger, saalænge skal man ikke binde Munden paa Minoriteterne; saalænge skal man give dem Ret til i Forhold til deres Talrigbed at udtale deres afvigende Anskuelse« (Dahl, S. 228).

³⁸⁾ *o: Fordeling af disse paa uretmæssig mange Kandidater, som altsaa ikke vælges med fuld Kvotient, men med mindst muligt, tilmed ofte forskelligt, Stemmetal. — I sin Pièce »On Methods of Electing Representatives«* (London 1868), S. 17, definerer *H. R. Droop* den »tilstrækkelige« Kvotient (»Minimumskvotienten«) ved Formelen:

$$\frac{\text{Stemmer}}{\text{Mandater} + 1}, \text{ forhøjet til nærmest følgende hele Tal eller, eventuelt, } + 1, \text{ medens:}$$

$$\text{»fuld« Kvotient} = \frac{\text{Stemmer med Bortkastelse af}}{\text{Mandater}}, \text{ en eventuel Brøk.}$$

En yderligere Forbedring af den Droop'ske Formel er den saakaldte »Fractional Quota« (*o: Brøkdelskvotaen*), hvor Kvotienten udregnes med to eller tre Decimaler, hvilket er af særlig Betydning i smaa Valgkorporationer (*Braunias*, l. c., S. 210, *Hoag-Hallett*, l. c., S. 383—86). — Hvis f. Eks. 300 Stemmer skal vælge 7 Repræsentanter, og Partiet A har opnaaet 190, Partiet B 110 Stemmer, vælges der efter *Andræ's* Metode (med »fuld« Kvotient 42) 4 Repræsentanter for Partiet A og 2 for B, hvorefter Partiet B med Resten 26/42 opnaar det 7. Mandat. Men ved at ty til *Droop's* »tilstrækkelige« Kvotient (38 Stemmer) tager A 5 Mandater, og B faar

kun 2, et Resultat, *Andræ* protesterer kraftigt imod, men som i øvrigt ogsaa fremkommer ved den yngre *d'Hondt'ske* Metode og visst-

Stemmer for Parti:	A 503	B 312	C 249	I alt: 1064	Mandater: 7
Valgmaade:				Valgkvotient:	Anmærkning:
<i>Andræ</i> (»fuld Kvotient«, »Simple Quota«):	$3 \frac{47}{152} \div 3$	$2 \frac{8}{152} \div 2$	$1 \frac{97}{152} \div 2$	$\frac{1064}{7} = 152$	Overalt er bortset fra Valgalliancer; sml. nedenfor.
<i>Droop</i> (»tilstrækkelig Kvotient«, »Minimumskvotient«):	$3 \frac{101}{134} \div 3$	$2 \frac{44}{134} \div 2$	$1 \frac{115}{134} \div 2$	$\frac{1064}{(7+1)} = 133$, der + 1 = 134	$134 > \frac{1064 + 134}{7} \div$ <u>andre Minoriteters Sum</u> Repræsentanter
Forsøg paa »Strækning af Stemmerne« (ved »Fordeling« eller »Gruppering«):	$4 \frac{3}{125} \div 4$	$2 \frac{62}{125} \div 2$	$1 \frac{124}{125} \div 1$	$X > \frac{249}{2} \div 125$ som Mindstetal	A kan altsaa give 3 Kandidater 126 Stemmer, een 125, C een 125 og een 124 Stemmer.
<i>D'Hondt's</i> Listevalg med »Fordelingstal«:					
Divisor 1	¹⁾ 503	²⁾ 312	⁴⁾ 249		
„ 2	³⁾ 251 $\frac{1}{2}$	⁵⁾ 156	124 $\frac{1}{2}$		
„ 3	⁶⁾ 167 $\frac{2}{3}$	104	83		
„ 4	⁷⁾ 125 $\frac{3}{4}$	78		$\frac{503}{4} = 125 \frac{3}{4}$ „Fordelingstallet“	
„ 5	100 $\frac{3}{5}$				

nok i Nutiden almindeligt vil blive betragtet som rigtigt. Jfr. for øvrigt Dahl, S. 62—63, 74, 92—93, 98—99. End mere kan »Strækning af Stemmerne«, som ovenstaaende Skema vil vise, føre til faktisk samme Resultater som *d'Hondt's* Metode. Den her paapegede Forskel imellem *Droop's* System og *Stræknings* eksemplet gælder dog kun, hvis Partierne opererer hver for sig. I Tilfælde af

Partisamvirke bør Stemmerne ikke strækkes ud over Droop's Kvotient: 134. — Ved *d'Hondt's* System angives de valgte Kandidater i Nummerorden. Det vil ses, at Liste A paa et absolut Mindretal af Stemmer opnaar et absolut Flertal af Mandater, hvilket ganske visst vilde kunne forhindres ved »Listeforbund« mellem Listerne B og C (jfr. kommunal Valglov af 29. Marts 1924, § 24); som omtalt ovenfor S. 405 staar *d'Hondt's* Metode her i Mod-sætning til »den største Brøks Metode« og *Laguë's* Metode. I Prak-sis er Forskellen mellem *d'Hondt's* Metode, der regner med Brøker, og »Strækning af Stemmerne«, hvor Talen kun er om hele Tal, normalt ringe, og Udviklingen har saaledes nærmet de to proportionale Systemer til hinanden. Det samme er sket ad anden Vej, idet Indførelsen af »personlige Stemmer« over for »Listestemmer« (Valglov af 29. Marts 1924, § 25) har øget den enkelte Væl-gers Indflydelse over for Partilisten i *Andræ's* Aand. — Som et Ku-riusum skal dog paapeges en tænkelig Forskel mellem *d'Hondt's* Metode og *Strækningsmetoden*, hvad Ekspeditionssekretær, cand. polit. *Axel Holm* erindrer mig om: Forudsat, at der i en Kreds, som vælger 4 Landstingsmænd, afgives 46 Valgmandsstemmer paa Liste A og 31 paa Liste B, vil Beregningen efter *d'Hondt's* Metode blive:

	A	B
Divisor 1:	46	31
— 2:	23	$15\frac{1}{2}$
— 3:	$15\frac{1}{3}$	$10\frac{1}{3}$,

hvorefter A og B hver faar 2 Mandater. Efter *Stræk-ningsmetoden* kan Liste A give 1 Kandidat 16 Stemmer, 2 Kandidater hver 15 Stemmer, medens Liste B kan give 1 Kandidat 16 Stemmer og 1 Kandidat 15 Stemmer. Herefter er der valgt 1 Kan-didat af hver Liste, medens der bliver *Lodtrækning* mellem de 3 Kandidater, der hver har 15 Stemmer, om de manglende 2 Mandater. Liste A er følgelig sikker paa at faa 1 Mandat til, men har en *Chance* for at tage *bægge Mandater*, $\text{ø: i alt } 3!$ —

³⁰⁾ Jfr. hans Tale i Rigsraadet 24. Nov. 1863 (Dahl, S. 31—43). Sml. *Fr. Bajer* i »Nyt Tidsskrift« (Kristiania 1884), S. 432. *Braunias*, S. 211, *Hoag-Hallett*, S. 386—88. — Nærværende Forfatters Tanke om at forhindre »*Strækning af Stemmerne*« — f. Eks. ved et Lovbud om, at intet Parti kan besætte mere end eet Mandat uden »fuld« Kvotient — møder to Vanskeligheder. Dels vil en Lovbestemmelse maaske kunne omgaaes ved, at veldisciplinerede store Partier »för tillfället« inden Valget deler sig i mindre Grup-per; dels vil Smaapartier uden Rod i Befolkningen muligvis herved faa for store Chancer. Da bægge disse Vanskeligheder bliver svære

at overvinde, har jeg S. 28 gjort mig til Talsmand for »det a u t o m a t i s k e S y s t e m« (»the Uniform Quota«).

⁴⁰⁾ Dahl, S. 113—14. — M. H. t. *Victor d'Hondt's* Listefafstemning (med »Fordelingstallet« som afgørende Faktor), der 28. Febr. 1890 indførtes ved Valg i Folketingets Forretningsorden og 20. April 1908 ved de kommunale Valg, henvises til *Fr. Bajer's* Lovforslag (Rigsdagstid. 1879—80, Till. A, Sp. 1357 ff., Till. C, Sp. 77 ff.) og hans Pièce »Forholdstalsvalg ved d'Hondt's Fordelingsmåde«; 2. Udg., 1904, samt hans »Livserindringer«, 1909, S. 399—400.

⁴¹⁾ Anmeldt af *Frantz Dahl* i »Svensk Juristtidning« XII (1927), S. 376—77; jfr. i øvrigt en supplerende Artikel af *Poul Andræ* i »Tilskueren«, Okt. 1927 (S. 258—62), hvor han er blevet bekendt med *Hoag-Hallett's* Bog og dennes Skildring af *Thomas Wright Hill*, hvor til han dog ikke tager Stilling.

⁴²⁾ Æren for først at have paapeget *Gergonne's* værdifulde Indsats tilkommer *C. G. Andræ* og *Poul Andræ* i Forening. Der sigtes til hans Afhandling »Arithmétique politique. Sur les élections et le système représentatif« i »Annales de Mathématiques pures et appliqués« X (Nismes 1819—20), S. 281—88; *P. Andræ*, S. 37—39; *Braunias*, l. c., S. 195 f., hvor ogsaa *De Borda* (1770) og *Condorcet* (1785 og 1793) omtales; *Hoag-Hallett*, S. 163—64.

⁴³⁾ »On the Representation of Minorities of Electors to act with Majority in elected Assemblies«.

⁴⁴⁾ »De la sincérité du Gouvernement Représentatif ou exposition d'élection véridique — Lettre adressée à Messieurs les membres du grand conseil constituant de l'État de Genève«.

⁴⁵⁾ Skildringen af *Gilpin's*, *Considérant's* og *Rowland Hill's* Forslag, (*P. Andræ*, S. 40—62), refereres kun ganske kort i *Poul Andræ's* engelske Udgave, S. 30, men medtages bevidst her. Ligeledes skal det nævnes, at allerede *Rowland Hill's* Fader *Thomas Wright Hill* (1763—1851) har foregrebet *C. G. Andræ's* Grundtanke om Overførelsen af den subsidiære Stemme, idet han 1821 ved et Komitévalg foreslog, at »... Every one who has five votes shall be declared a member of the Committee; if there are more than five votes given to any one person, the surplus votes (to be selected by lot) shall be returned to the electors whose name they bear, for the purpose of their making other nominations, and this process shall be repeated until no surplus votes remain, when all the inefficient votes shall be returned to the respective electors and the same routine shall be gone through a second time, and also a third time if necessary«. (*Hoag-Hallett*: »Proportional Representation«, S. 165; sml. S. 164—71.) Med fuld Ret bemærker *Braunias* (l. c., S.

207) hertil: »Dieses Verfahren eignet sich aber nicht für geheime Wahlen; der erste, der auch für diese Fälle ein brauchbares Verfahren ersann, war der Däne Andrae«.

⁴⁶⁾ 1857 udkom Flyveskriftet »The Machinery of Representation«, 1859 Værket »The Election of Representatives, Parliamentary and Municipal«, 1861 i noget ændret Skikkelse: »Treatise on the Election of Representatives, Parliamentary and Municipal, a new and revised Edition«; 1865 kom 3., 1873 4. Udgave.

⁴⁷⁾ »exposer l'une c'est décrire l'autre« (*Ph. Bourson*: »Système électoral proposé par M. Th. Hare« (Bruxelles 1864), S. 21); jfr. i øvrigt *Lytton's* nedennævnte Indberetning af 1. Juli 1863, hvori de afgørende Bestemmelser omhyggeligt sammenstilles (S. 26—31).

⁴⁸⁾ Dahl, S. 91 og 332. Sandsynligvis har *C. G. Andræ* selv staaet paa det Mellemstandpunkt, det formentlig vil være rimeligt at indtage: uden at kunne bevise noget bestemt dog nære en sund Skepsis over for *Hare's* Ukendskab til *Andræ's* System.

⁴⁹⁾ *Braunias* (l. c., S. 197) ser i den slaaende Lighed mellem de *Hill'ske* Forslag (1821, 1838—40) og *De Villèle's* i Frankrig 1839 »wieder ein Beweis dafür, wie unabhängig von einander Gedanken in der Welt entstehen«. Sml. *Ernest Naville* i »Réforme du système électoral« (Genève 1865), S. 47—48.

⁵⁰⁾ »den højere Geodæsis Problemer«. Paa given Foranledning meddeler jeg en Oversættelse af de franske Citater i Teksten — i Noterne kan de forbigaaes. Jfr. i øvrigt *Andræ's Brev* til Signora *Emilia Peruzzi* 29. Marts 1882 (P. Andræ, S. 177 f.).

⁵¹⁾ »Mr. Hare's plan, which may now be also called M. Andrae's, has thus advanced from the position of a simple project to that of a realized political fact« (»Considerations on Representative Government«, 3. Udg. 1865, S. 161); sml. *Karl Stadkowsky*: »Auslegung der Vertreterwahlen nach Recht und Gerechtigkeit« (Prag 1875), S. 131.

⁵²⁾ Jfr. f. Eks. Appendix A, S. 17—43, til »Personal Representation, Speech of *John Stuart Mill*, Delivered in the House of Commons May 29th, 1867«, hvor Overskriften lyder: »Report by Mr. *Lytton*, Her Majesty's Secretary of Legation, on the Election of Representatives for the Rigsraad«. Sammenstillingen af *Andræ's* og *Hare's* Systemer findes S. 26 ff.

⁵³⁾ Bl. a. fordrer *Andræ*, at Kvotienten skal være »the quota of votes necessary and sufficient [understreget af Fl. D.] for the election of each candidate« (*Lytton*, l. c., S. 25), og fremhæver populært, men malende Usandsynligheden af Modstandernes Tilfældighedsargument (S. 42); sml. P. Andræ, S. 113, 115.

⁵⁴⁾ »Les États sont pour la nation ce qu'est une carte réduite pour son étendue physique; soit en partie, soit en grand, la copie doit toujours avoir les mêmes proportions que l'original« (»Collection complete des travaux de Mirabeau l'aîné«, ed. Méjan, Paris 1791, I, S. 21). Sml. hertil *Nicolas Saripolos'* Indvending: »Le citoyen est un législateur nommant son représentant au lieu d'être un électeur nommant les législateurs de la nation« (»La démocratie et l'élection proportionnelle«, Paris 1899, S. 158) og Kritikken hos *Braunias*, I. c., S. 257—65, hvor en lignende Ytring af Saripolos billiges. Jfr. i øvrigt *Humphreys*, I. c., S. 235—59, og *Hoag-Hallett*, I. c., S. 111—61. I sin Nekrolog over *Andræ* (»Bulletin de la société Suisse pour la Représentation proportionnelle«, Genève 1894, S. 52—53) bemærker *Naville*: »il n'est pas difficile d'établir un rapport entre sa carrière scientifique et son oeuvre législative. La représentation du corps électoral est une réduction, et la pensée qu'une réduction n'est exacte qu'un étant proportionnelle devait s'offrir naturellement à l'esprit d'un mathématicien«.

⁵⁵⁾ »Das Verhältniswahlssystem in den modernen Kulturstaaten« (Berlin 1909), S. 114.

⁵⁶⁾ Jfr. *Andræ's* ovenfor S. 34 gængvne Udtalelser; for rent »atomistiske« Minoriteter nærede han ingen større Interesse (*Dahl*, S. 127).

⁵⁷⁾ Saaledes skriver *Andræ's* Svoger, den højt begavede Forfatter og Politiker *Hans Egede Schack* (1820—59) i sin — af *Andræ* inspirerede — Pièce »Bondevennernes Parti og Forfatnings-Udkastet« (København 1855), S. 19. Selv siger *Andræ* 24. Nov. 1863 i Rigsraadet: »Det er det ganske Simple og Naturlige, og det er, efter min Overbeviisning, tillige det Rigtige, det, hvorhenimod alle Valglove maa stile; alt andet, man sætter til, alt andet »Kunstigt« og »Sindrigt« er Forvanskninger af den simple og naturlige Sandhed« (*Dahl*, S. 33—34).

⁵⁸⁾ Fremhævet f. Eks. i »*American Law Review*«, Jan. 1872, S. 270; af *Naville* i »*La question électorale à Genève et à l'Etranger*« (1871), S. 52; af samme i »*Du système proportionnel en Danemark*« i »*Journal de Genève*«, 4. Febr. 1879.

⁵⁹⁾ I Danmark har *F. Zeuthen* i »*Nationaløkonomisk Tidsskrift*«, Bd. 56 (1918), S. 357—65, fremsat et interessant Forslag til en Kombination af *Andræ's* Metode og Listesystemet, hvori *Andræ's* System udgør »Hovedbestanddelen« og Listerne kun en »Reserveforanstaltning«. Jfr. i øvrigt I. c., S. 352—57, *Humphreys*, S. 131—71, *Hoag-Hallett*, S. 77—110 og 196—269, *Braunias*, S. 197—98, 210—12, 228—30.

⁶⁰⁾ At *Andræ* ved sit Valgsystem tillige ønskede at styrke den

enkelte Vælgers personlige politiske Ansvarsfølelse, paapeges med Rette af *Lytton* (l. c., S. 34—37; jfr. i øvrigt Dahl, S. 90—92, 106 f., 109—10, 113).

⁶¹⁾ Urimeligheden af en saadan Kandidatkombination og Stemmegivning har *Andræ* selv paapeget (Dahl, S. 51—52). Ogsaa *Fr. Bajer* vender sig imod dette Udslag af den saakaldte »*Panachering*«, ð: Blanding af Kandidater fra forskellige Partier paa samme Liste (»Forholdstalsvalg«, S. 37—39, 47; sml. *Braunias*, S. 224 f.).

⁶²⁾ Saaledes f. Eks. *F. Zeuthen*, l. c., S. 350, 381. I øvrigt er Forfatterens Fremstilling af det *Andræ'ske* System desværre ikke helt fejlfri. Bl. a. udtaler *Zeuthen*, at Valgmaaden kun er anvendt herhjemme ved indirekte Valg, hvilket kritiseres skarpt af *Knud Berlin* i »Den danske Statsforfatningsret« I, 4. Udg. 1937, S. 26. I sin Omtale af Forholdstalsvalgmaaden herhjemme har *Berlin* for øvrigt endnu ikke kunnet indarbejde min førnævnte Artikel i »Zeitschrift für Politik« 1936; ikke heller min Udgave af *Andræ's Taler* 1933—34 ses anført i Litteraturangivelserne, hvorimod den citeres andensteds (II, 2. Halvbd. 1934, S. 337).

⁶³⁾ Sml. dog *Hans Cl. Nybølle*: »Ueber Mathematik und Proportionalwahl in ihren gegenseitigen Beziehungen« i »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft«, 76. Jg. (1921), S. 147—68, spec. S. 159.

⁶⁴⁾ Naar *Braunias* (l. c., S. 216) placerer *Sainte-Laguë's* Metode i Midten, kommer han i skarp Modstrid med de af *Zeuthen* i »Forholdstalsvalg i andre Lande« (i »Betænkning af den i Henhold til Lov af 29. April 1921 nedsatte Valglovskommission«, København 1922), S. 340—42 fremsatte Eksempler og Betragtninger. Af Interesse er ogsaa *G. Cassel's* »Proportionella val. Systematisk framställning«, i »Betänkande med förslag till proportionellt valsätt vid val till riksdagens andra kammare . . .«, Stockholm 1903.

⁶⁵⁾ Rigsraadstid. Forhandlingerne paa Landstinget 1865, Sp. 199, jfr. Rigsdagstid. Forhandl. paa Landstinget 1866—67, Sp. 1561—62.

⁶⁶⁾ »Den *Andræ'ske* Lov er en Hovedbegivenhed i Reformens Historie«. — Citeres med fuld Tilslutning af *Maurice Vernes* i »Histoire des tentatives de réforme dans les Deux Mondes« i »Rapports« fra Bruxelleskonferencen (Bruxelles 1885), S. 43. Andensteds udtaler *Naville*, at det personelle System er »le but définitif auquel doit tendre la réforme«; thi »c'est le seul système parfaitement conforme aux principes des élections représentatives« (»La réforme électorale en France«, S. 106; sml. S. 95—96).

⁶⁷⁾ »Considerations on Representative Government«, 2. Udg. 1861, S. 142.

